

СЕЛЕКЦІЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ ДЛЯ ШКІЛЬНИХ ПРОГРАМ ЯК МЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА

Юрій КОВБАСЕНКО,
завідувач кафедри світової
літератури Київського університету
імені Бориса Грінченка, кандидат
педагогічних наук, професор,
м. Київ

Традиційно розподіл «сфер впливу» між літературознавством і методикою в літературній освіті уявляють так: філологи досліджують «ЩО вивчати», формують канон, «іконостас» ядерних персоналій і творів, а методисти акцентують свою увагу на тому, «ЯК вивчати», тобто яким чином реалізувати художньо-естетичний і дидактичний потенціал згаданих творів у процесі викладання літератури.

Проте настає «момент істини», коли ці два аспекти так тісно взаємопереплітаються, що перший перетікає в другий і навпаки.

Саме таким «моментом істини» і є укладання курикулуму (навчальної програми), тим більше для загальноосвітніх (тобто загальнообов'язкових, масових) шкіл.

Специфічності актуальності проблема контентного наповнення курикулуму набуває в царині гуманітарних предметів, де «межі точності», на відміну від дисциплін природничо-математичного циклу, завжди є певною мірою суб'єктивними, залежними від аксіологічних орієнтирів, світобачення, рівня освіти та й, зрештою, надто останнім часом – особистих смаків і вподобань авторів програм.

Особливо гострою ця проблема є в царині програмотворення шкільного предмета «Зарубіжна література», котрий у парадигмі шкільних предметів літературного циклу відносно новий (порівняно, скажімо, з «Українською літературою»), оскільки він постав замість навчальної дисципліни «Російська література» після набуття Україною незалежності й державного суверенітету.

Більше того, саме факт запровадження «Зарубіжної літератури» на місці «Російської літератури» й став одним із конкретних утілень незалежності й державного суверенітету України. Саме це й драгує декого з апологетів «русского мира», і тому проблеми викладання цього пред-

мета постійно перебувають під прицілом ідеологів Кремля, про що йтиметься далі.

За період із 1992 року у викладанні предмета «Зарубіжна література» відбулася зміна низки програм:

- 1993 і 1995 роки – програма колективу під керівництвом К. Шахової;
- 1998 рік – програма колективу під керівництвом Ю. Ковбасенка;
- 2001 рік – програма колективу під керівництвом Б. Шалагінова;
- 2005 рік – програма колективу під керівництвом Ю. Ковбасенка;
- 2012 рік – програма колективу під керівництвом О. Ніколенко.

Це не рахуючи низки програм для шкіл національних меншин, програм для профільного навчання, регіональних програм, експериментальних програм, авторських програм і т. д.

І кожен зі згаданих і незгаданих колективів програм пропонував свій, чимось не схожий на попередній перелік літературних творів, рекомендованих для вивчення (і найголовніше – текстуального вивчення), свій «іконостас» статей...

То хто ж із авторів програм мав рацію? Чий підхід об'єктивно кращий? І взагалі – чи існують чіткі та зрозумілі як експертам, так і суспільству критерії селекції літературних творів для шкільних програм?

Розглянемо проблему селекції літературних творів для шкільних програм на трьох рівнях: методологічному, філологічному й методичному.

1. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ РІВЕНЬ

Принесене Кирилом і Мефодієм у Київську Русь християнство стало могутнім поштовхом до напруженої інтелектуальної праці. Адже християнство – це релігія Писання з притаманною йому благоговійною пошаною до Слова, до Книги. Культуролог М. Кашуба в роботі «Кирило-Мефодіївська спадщина в українській духовній культурі» пише так: «Християнство ґрунтувалося на переконанні, що не лише священні тексти Біблії, а й увесь світ як творіння Боже є книгою, де вміщено заповідану Богом сокровенну істину, зміст якої людина повинна осягнути. Тому культура, яка розвивається на основі християнської релігії, неминуче набуває книжного характеру,

людина тут зобов'язана дошукуватися смислу, прихованого в слові, така культура стимулює насамперед до роздумів над словом».

Ця Кирило-Мефодіївська традиція відчутно вплинула на нашу культуру і була продовжена київським монахом Нестором, славетним автором «Провісті минулих літ», яка надихала багатьох письменників.

Київська Русь була державою Книги (згадаймо Анну Ярославну, бібліотеку Ярослава Мудрого...). Після монгольської навали Києву заборонили мати військо, виготовляти зброю, не давали Золотого ярлика. Єдиний спосіб не зникнути у вихорі історії – це Книжка, книжкова культура. У Київській Русі читали навіть міщани й жінки! Недаремно на початку Московської окупації у 18 столітті, коли київські інтелектуали-священники (наприклад, Феофан Прокопович) поїхали в Московію (тогочасний «брейн-дрейн»), тамтешні попи перелякано обурювалися: «Не хотим киевских священников, они слишком грамотные. У них даже бабы умеют читать!»

Таке ставлення було й до Т. Шевченка, недаремно ж його гурток називався «Кирило-Мефодіївське братство». Десь тут поруч витоки думки: «Як в нації вождя нема, тоді вожді її – Поети» (Є. Маланюк).

Усі ці обставини й сформували в Україні ставлення до Книжки, до літератури не як до розваги чи розважального читива, а як до чогось високого, сакрального, а не профанно-релаксового.

На рівні навчальних програм така роль художньої літератури втілюється в домінуванні вивчення Високої класики, Канону.

Порівняймо контент програм 1995, 1998, 2001, 2005 років і програми 2012 року. Попередньо зауважимо: ніхто не стверджує, що програмові твори повинні бути нецікавими для учня, що в школі заборонено сучасну літературу для дітей тощо. Але розважальність не повинна ставати наріжним каменем викладання.

К. Функе, Б. Комовська і т. д. – це гарно, але не замість класики, не замість «Мауглі», «Робінзона Крузо» тощо. Хто зараз усерйоз сприймає «Алхіміка» П. Коельо, про якого ще 10 років тому не припинялися дискусії?

Гасла «Розважаючи, повчай!» ніхто не відмінював. Але гасло «Навчаючи, розважай!» – це погано і неприйнятно у школі (М. Стріха: «У програмі 2012 року Західний Канон замінено на розважальну суміш».)

Патріотичне виховання. Замість «Пісні про правду» австрійця Рільке, де створено привабливий образ України, з невідомою метою уведено сервільного вірша Пушкіна «19 октября 1825 года», де є багато дріб'язкових фактів із біографії самого автора, які потребують розгорнутих коментарів і ніяк не впливають на літературну

освіту українців. Для чого це заглиблення в «русский мир»? Що дає вивчення «Отечество нам Царское Село»? А на «Мазепу» Байрона чи на «Пісню про правду» Рільке місця не залишилося? Це занурення не просто в чужу культуру, а й у ворожій Україні імперський світогляд («он взял Париж, он основал Лицей»). Крім того, багато імен і реалій потребують детального тлумачення, але при цьому практично нічого не дають, крім зациклення на дріб'язкових реаліях дитячої біографії Пушкіна.

Водночас «Робінзона Крузо» – книжку, яка формувала ментальність європейців, їхню працелюбність, стандарти життя – відкинуто.

Переклад. Недаремно стратегією московських окупантів протягом їхнього понад 300-річного засилля стало нещадне нищення україномовної освіти, україномовної високої культури, українського літературного Канону, україномовного перекладу зарубіжних творів.

Видатний український перекладач і громадський діяч М. Стріха зазначає: «...Емський акт 1876 року, всупереч поширеній думці, не забороняв української мови як такої: в офіційному вжитку (в установах, судах, школах, війську тощо) її було заборонено й до того, у приватному (коли йшлося про пісні за чаркою) – ніяких обмежень не існувало. Дозволено було й друкувати оригінальні твори словесності на селянську тематику «на малоросійському наріччі» (хоч для них треба було просити спеціального дозволу не в місцевого цензора, а в Головному управлінні в Петербурзі). Але науково-навчальні книжки і переклади було заборонено цілковито – лише за ознакою їхньої українськості. І така позиція імперської влади була цілком логічна: коли на наріччя перекладають Біблію і Шекспіра, то це наріччя насправді є самостійною мовою, а носії цієї мови мають усі підстави замислитися про самовизначення».

Якщо екстраполювати ту політичну ситуацію на сучасність, то виникає закономірне питання: чи не тому під час правління проросійського антиукраїнського уряду Віктора Януковича під удар потрапила не лише історична освіта (вилучили відомості про Степана Бандеру), а й зарубіжна література. Адже коли українці вивчають Біблію, Шекспіра, Дефо, Андерсена, Перро (Канон, а не попсу!!!) саме українською мовою, то вони виходять з естетичної тіні Росії, зі сфери впливу «русского мира».

Натомість коли вони, за влучним висловом М. Стріхи, вивчатимуть «розважальну суміш», попсу, літературний кітч, то: по-перше, сам штиб такої «літератури» (на відміну від Канону) зовсім не вивщує українську мову, якою перекладено твори; по-друге, якщо навіть таку попсу перекласти українською мовою, то вона не

становитиме конкуренції російській літературі та російськомовному перекладу, яким уже перекладено Канон світової літератури.

2. ФІЛОЛОГІЧНИЙ РІВЕНЬ

Здавалося б, Шиллер у новій програмі вцілів, але чи можна сказати, що якість літературної освіти не постраждала? Думаю, що так сказати не можна, і ось чому. Всесвітньовідому народну драму «Вільгельм Телль» замінили на «Оду до радості». Усе, нібито, аргументовано: і класик Шиллер у програмі є, і обсяг вивчуваного твору став меншим, і текст «Оди до радості», що з ним працював Бетховен, є гімном Євросоюзу, куди прагне Україна. Усе це, звісно, позитивно, проте цей позитив саме у шкільній програмі розбивається об цілу низку «але»:

- Для всього світу Шиллер – це передусім драматург, але попри це драматичний твір замінили на ліричний. Отже, порушено принцип репрезентативності.
- З «Одою до радості» нічого робити на уроці, хіба що слухати музику. Це, звісно, ефектно, але неефективно.
- «Вільгельм Телль» не лише естетично завершений, але й напрочуд суголосний із сьогоднішніми реаліями України – прагненням до об'єднання (схід і захід разом), до незалежності та державного суверенітету... То чи на користь якості літературної освіти така заміна твору в «оновленій» програмі?

3. МЕТОДИЧНИЙ РІВЕНЬ

У розділі «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів» (6 клас!) читаємо: «Учень (учениця):

- виявляє ознаки різних видів мистецтва, встановлює своєрідність літератури в системі видів мистецтва, її характерні риси;
- дає визначення поняття «художній образ», знає його різновиди – «традиційний образ», «вічний образ»;
- наводить 2–3 приклади традиційних і вічних образів (з фольклору, прочитаних літературних творів, знайомих видів мистецтва)...»

Або:

- «дає визначення поняття «віршований розмір», виявляє гекзаметр і пентаметр у прочитаних творах...»

Юрій Ковбасенко дає інтерв'ю щодо актуальності удосконалення шкільної програми із зарубіжної літератури
Фото Олександра Тимчука

Хтось може сказати, що цього ніхто не перевіряє, Міністерство освіти і науки України, завуч не вимагають тощо.

Але для чого писати неправду, наперед знаючи, що це неправда?

Саме з таких дріб'язкових фальшувань починаються фальшиві вибори і фальшива держава.

Принципи селекції творів для програм:

- Висока художньо-естетична цінність твору (Канон).
- Відповідність віковим особливостям учнів.
- Репрезентативність твору в контексті індивідуального стилю, стилю епохи, національної літературної традиції та світової культури.
- Значення твору для духовного зростання українців, його виховний потенціал.
- Компаративність твору.
- Продуктивність для продовження культурної традиції.

Вивчення високої класики, Канону – це шлях до авторитету нації, до її конкурентоспроможності в сучасному світі.

Вивчення кітч, попси («розважальної суміші» за М. Стріхою), якими б красивими гаслами воно не супроводжувалося, у які б шати не рядилося, якими б «благими намірами не було вимощене» – це шлях до відставання, до хуторянства, це шлях у нікуди...

Вірю, що Україна обере перший шлях!

ТРИВАЄ ПЕРЕДПЛАТА НА 2016 РІК

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
для вчителів зарубіжної літератури та російської мови,
методистів, науковців, аспірантів, студентів

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 74426

ОСВІТА УКРАЇНИ
рекламне агентство